

מקורות יסוד

1. שו"ע או"ח שלו, א - השורה חטים ושעורים וכיצא בהם במים, ה"ז תולדת זורע וחייב בכל שהוא.
2. רמב"ם שמיטה א, ו - ושוירין את הזרעים בשביעית כדי לזרוע במוצאי שביעית.
3. רמב"ם מעשר א, י - בצלים שהשרישו זה בצד זה אפילו השרישו בקרקע עליה פטורין מן המעשרות. נפלה עליהן מפולת והרי הן מגולין הרי אלו כנטועין בשדה וחייבין במעשרות.
4. תוספתא כלאים א, ט - הזורע דבר המצמיח על גבי ביצים (קרקע בוצית) ועל גבי חילת (החול) - חייב. על גבי סלע ועל גבי אמת המים - פטור.
5. נדה סב. - זה הכלל: כל שיש לו עיקר - יש לו שביעית, וכל שאין לו עיקר - אין לו שביעית!
6. תוספתא מעשרות ג, ז - המטליא לא נהגו בה חכמים היתיר לא למעשרות ולא לשביעית.
7. עבודה זרה לח: - מטליא... מייתו ביזרא דכרפסא וביזרא דכיתנא וביזרא דשביליתא, ותרו להו בהדי הדדי בפשורי ושבקו ליה עד דמקבל, ומייתי חצבי חדתי ומלו להו מיא, ותרו בהו גרגישתא ומדבקין ביה ועיילין לבי בני, אדנפקו מלבלבי, ואכלי מינייהו, וקייירי מבינתא דרישייהו עד טופרא דכרעייהו.
8. ספר כלכלת שביעית עמ' תסח - שמעתי מכבר דבר נפלא בשם הגאון אדיר שר התורה ר' יוסף ראז'ין זצ"ל מדווינסק ששאלו אותו אם דבר הצומח מקרקע ע"י כישוף במהירות נפלאה שלא מדרך הטבע אם יש בו דין מעשרות ושביעית. והשיג תיכף ראייה מתוספתא זו דמעשרות, והרי אמרו בע"ז דמטליא הוא דבר הצומח ע"י כישוף, כדאמר 'ואמרי לה במילין', אלמא דדבר הגדל במהירות נפלאה בשעות אחדות ע"י כישוף מהקרקע נוהג בו מעשרות ושביעית, והוא בקיאות נפלאה מאד שהרכיב התוספתא דמעשרות עם הגמ' דע"ז. אבל זאת לנו לדעת כי עפ"י דין באמת אין בו חיוב מעשרות ושביעית ורק הוא מצד מנהג דהרי כן אמרו בתוספתא דלא נהגו בה חכמים היתר.
9. חסדי דוד שם - היינו דקתני הכא דלא נהגו בה היתר למעשרות דכיון דקרו להו בחמימי הו"ל בישול וקבע להו למעשר וה"נ לענין שביעית דקי"ל לאכלה ולא להפסד ולא לרפואה ואמרינן נמי דברים שדרכן לאכלן.
10. הר צבי זרעים ב, לא - ולכאורה אם איתא דדין זריעה על המים הוא כמו זורע בקרקע, א"כ כיצד עבדו כן ולמה לא נאסר משום זורע כלאים? אבל באמת לא קשיא כל כך, דהתם חשיב ואזיל הדברים שמותר לקנותם מהגויים, וא"כ בשל גוים מיירי, וכן נח אינו מצווה על כלאי זרעים ונמצא דאין כאן איסור זריעה.

דיני שביעית בגידולי מים

11. שו"ת נחפה בכסף יו"ד ה - שאל השואל אם מותר לנטוע החבצלת הזאת בצנצנת הזאת בשנת השביעית כיון שאינה נקובה וגם אין שם כי אם מעט עפר והכל הוא מים ולא דמי לקרקע וליכא איסורא, או נימא לא פלוג רבנן בין רב למעט וכיון דשי שם עפר וגדל מכח העפר אסור לעשותו בשביעית?

יאמר האומר דבעפר לחודיה אי אפשר להיות גדל והולך, וגם במים לחודיהו אי אפשר להיות גדל והולך, והוה ליה זה וזה גורם, עפר דאיסור ומים דהיתרא... הא ודאי בורכא היא... הכא גבי שביעית דאין העפר אסור בהנאה, אלא דהקב"ה אסר לנו לזרוע בשביעית משום ושביתה הארץ שבת לה, ואף שאינו גדל בקרקע כי אם ע"י מים אפ"ה אסר

רחמנא, וחכמים גזרו בעצין שיאנו נקוב אטו נקוב ואף שאינו גדל כי אם ע"י מים אפ"ה אסרו חכמים הזריעה. א"כ ה"ה הכא אף שאינו גדל בלא מים כיון שיש שם עפר אסור הזריעה דהכי גזר רחמנא, וליכא למיתי עלה אלא מטעם ביטול במים, וכיון שהעפר ניכר לא שייך ביטול.

ושמעתי מפי הרב המובהק כמוהר"ר אליעזר נחום נר"ו שהקשה לדברי הרמב"ם הללו ממה שפסק דהשורה חטים ושעורים בשבת חייב משום זורע משום תולדה, וא"כ למה בשביעית פסק דמותר לשרות זרעים?

ואני הצעיר נלע"ד דאפשר דאלו הזרעים אם לא ישרה אותם במים איכא פסידא דאינם ראויים ליזרע בכמוצאי שביעית, וכיון שאין איסורו אלא מדרבנן במקום פסידא לא גזרו רבנן. אלא דלפי זה קשה דהו"ל לבאר דהיכא דליכא פסידא אסור לשרות במים...

והנכון בעיני והוא האמת דמעיקרא קושיא ליתא, ואין לדמות שביעית לשבת, והטעם דשאני שבת שאסור לעשות בו מלאכה כלל, אכן בשביעית דלא אסר רחמנא המלאכה אלא דווקא בקרקע קאמר ושבת הארץ שבת לה, פשיטא ודאי דהתולדות דאסרו רבנן היינו דוקא כשהם בקרקע, ואפילו אם היו עושים פירות במים לבדם הוה שרי כיון שאינו בקרקע.

12. שו"ת מהרי"ל דיסקין ח"א כז, א - נשאלתי ע"ד הזמורה אשר דרך נטיעתה הוא בכך, שנוטלין זמורה ומניחין בצלוחית במים, ועומדת בתוכה ב' או ג' חדשים עד שתוציא שרשים לבנים דקים, ואחר כך נוטלין מתוכה ונוטעין אותה בקרקע בעפר ויצא מזה אילן גדול, מה לעשות בזה בשביעית. השבתי, אשר לדעתי, לעשות זאת בתחילה בשביעית בודאי אסור, גם אם נעשה זאת בערב שביעית ולהחליף המים בשביעית, גם כן אסור, אחרי דקודם השרשה לא הוי פסידא כל כך, ואחרי דהתחילו לצאת השרשים הוי לאברויי אילנא.

13. הר צבי זרעים ב, לא - בזמן האחרון נעשה נסיון חדש באחת המושבות החדשות, לזרוע על פני המים... והשאלה הובאה לפני - ע"י הרה"ג הנהלת ישיבתנו ומעוד כמה רבנים - מה הן לשביעית הבעל"ט, אם יש היתר לזריעה זו שאינה כסתם זריעה בארץ ממש?

יש מקום לחקור ולומר דדוקא בזריעה של הכנה מחלק הרמב"ם בין חיוב שבת לשביעית, כיון דהשריה במים אינה מגדלת פירות, אלא רק הקדמה לזריעה שיהיו מוכנים להזרע בארץ אחרי השרייה, ככה"ג אין מקום לחייב בזה משום שביעית, אבל בנ"ד דזריעה הזאת שנתחדשה בזמן האחרון היא מצמחת פירות גמורין, ואין זה בגדר הכנה לזריעה אלא אדרבה זריעה זו מביאה להם יכול יותר מזריעה שבקרקע ממש, זה לא מבואר ברמב"ם שזריעה זו מותרת גם בשביעית.

ולכאורה תוספתא ערוכה היא דזריעה על גבי מים אין לה דין זריעה, דתניא "הזורע ע"ג סלע ועל גבי אמת המים פטור", אבל מסתבר מאד דהתוספתא והירושלמי תרווייהו בדבר ההוה דברו, וסתם זורע ע"פ המים הוא זורע לאיבוד, שבפועל לא היתה כאן זריעה מעולם, לא זריעה ולא צמיחה, אלא שהשליך זרעים לתוך המים, ולא הגיעו לידי זריעה וצמיחה.

מסקנא דמילתא בהא סלקינן, דזריעה ע"ג בריכות של מים הבנויות בקרקע האדמה, יש להן כל דין זריעה בארץ למעשרות ולשביעית.

14. מאמר מרדכי ד, ט - העיקר כמו שכתב הרב נחפה בכסף, רבו של החיד"א, ובפרט ששביעית בזמן הזה מדרבנן.

תרומות ומעשרות וכלאים

15. הגר"מ אליהו התורה והארץ ח"ג - משמע מהדברים דלעיל שאם אדם נוטע לשם נטיעה ומשאיר את הבצלים לשם גידול ומתכוון לכך אסור לתולשו בשבת וחייב בתרו"מ אפילו שאינם בקרקע, ולפיכך חיטה

שמנביטים אותה במיוחד כדי שתהיה ראויה לאכילה ומכיון שרבים הם המשתמשים בכך ע"כ ברכתה מזונו וחייב בתרו"מ.

16. חוות בנימין א, ב אות ד - ובענין גידולי מים נראה שיש מקום להקל טפי כי עד כאן לא מצינו גזירה אלא בעציץ שאינו נקוב שיש בו אדמה וגזרו בו אטו נקוב, שהרי מבחינה חיצונית דומה הוא לנקוב. ולא כן גידולי מים שכל צורת גידולם שונה מהגדל בארץ לא מצינו בהם גזירה כזו ואין בידינו לחדש גזירות מה שלא מצינו בדברי חז"ל.

17. באהלה של תורה ד, מז - אף אם נצרף את סברת הגרצ"פ פרנק לספק הרי זהו ספיקא דרבנן ולקולא למעשה נראה שאין צורך להפריש תרו"מ מנבטים והרוצה להחמיר יפריש ללא ברכה.

18. הרב יעקב אריאל אמונת עתיך 105 - ואם כן הוא הדין בכלאיים שנאמר בהם 'שדך לא תזרע כלאים' האיסור מן התורה הוא רק בקרקע אך שרייה במים בעציץ לא נקוב אין לאסור.

ברכת גידולי מים

19. ירושלמי כלאים ז, ו - תני עציץ שאינו נקוב מעשרותיו מהלכה ותרומתו אינה מדמעת ואין חייבין עליה חומש. רבי יוסי בעי מהו לומר על פיתו המוציא לחם מן הארץ: רבי יונה בעי כן דלעת כתלוש הוא לסכך בה.

20. חיי אדם נא - אחד מחמשה מיני דגן שגדל בעציץ שאינו נקוב ועשה ממנו פת, אינו מברך עליו המוציא לחם מן הארץ, דאינו נקרא ארץ, ונראה לי דהוא הדין דאינו מברך בורא פרי האדמה דלא נקרא אדמה אלא המחובר.

21. ארחות רבינו ח"ג עמ' רכג - ואמר מרן החזו"א זצוק"ל שהירושלמי שם רק מסתפק אפשר זה לא נקרא מהארץ, אבל מקרי שפיר אדמה ויש לברך על הגדל בו בורא פרי אדמה.

22. שדי חמד כ, ק - ובמחכתה"ר דבריו תמוהים לדעתי הקצרה ולא ידעתי איך כותב הירושלמי בפשיטות כן שהרי ר' יונה סבירא ליה בהיפך ופשיטא ליה דמברך על פתו המוציא לחם מן הארץ, ואף ר' יוסי לא אמר בפשיטות דאינו מברך המוציא רק דמספקא ליה, ולפי שכתבתי אית לן למינקט כר' יונה דמברך ברכת המוציא.

23. שו"ע או"ח רד, א - ועל כמהין ופטריות... מברך שהכל (מג"א: מן האויר הם גדלים).

24. שו"ת יחווה דעת ח"ו יב - לגבי גידולי מים בלבד נראה שמכיון שאין שום יניקה מהקרקע, שהמים מפסיקים בין הזרעים לקרקע, אין לברך על גידולי המים ברכת הפירות והירקות, אלא ברכת שהכל נהיה בדברו, וכדין כמהין ופטריות שאף על פי שהם גדלים בקרקע הואיל ואינם יונקים מן הקרקע צריך לברך עליהם שהכל נהיה בדברו.

25. וזאת הברכה בירור הלכה כד - לפי הטעם שמברך בפה"א בגלל שקרקע תלושה נקראת אדמה - בנבטים שאין אדמה כלל יברכו שהכל. אך לטעם שהברכה נתקנה על מין אדמה נראה שנבטים נקראים מין אדמה כיון שהם באים מקטניות הגדלים מן האדמה (ואך אמר אחד מגדולי הדור שלצד הזה יש ספק בפה"א בנבטים)... וכעין זה הורה לי הגרש"ז אויערבך להעדיף לברך שהכל.

26. שו"ת שבט הלוי ח"א רה - ומסברא דאינו דומה לכמהין ופטריות, דשם כל המין הוא מן האויר אבל כאן מין זה הלא הוא פרי האדמה... ויותר מסתבר לברך ברכתו הראויה.

27. שו"ת אור לציון ח"ב יד - כיון שבא מזרע שגדל באדמה, אף שהוא עצמו לא גדל באדמה, מ"מ מברך ברכה נכונה, שהרי נוצר מזרע שיצא מהאדמה.

28. תשובות והנהגות ח"ב קמט - ולדעתי התואר פרי האדמה היינו על המין כפי שנקרא בלשון בני אדם... ולפי זה למעשה דעתי שבמדינה

שלא נשתקע שם פרי האדמה מפרי זה ושיש מגדלים כן, יש לברך בורא פרי האדמה עד שיפורסם לכל אחד שאינם היום פרי האדמה ולא מכוונים כן, אז נוכל לומר שדינם ככמהין ופטריות שברכתם שהכל.

מרור

29. תשובות והנהגות ח"ו קט - י"א דבגידולי מים גרע מעציץ שאינו נקוב שכאן יניקתו ממים ולא מאדמה, וברכתו שהכל, וא"כ אין ברכת פרי האדמה על הכרפס פוטרת המרור. ועוד שאולי תקנת חז"ל דמרור הוא ליקח מיני מרור גידולי קרקע, וגידולי מים אינו בכלל תקנתם ואין יוצאים בזה יד"ח.

30. מנחת יצחק ליקוטי תשובות, לח - ומ"מ יוצאים מצות מרור, אף דמברכין שהכל, וכמ"ש במ"ב בנדון תמכא שקורין חריין, שאין דרך לאכלו כמות שהוא, וכתב בתוך דבריו "וא"כ עכ"פ מכלל שהכל לא יצא וכו'", ושי"מ דבנוגע לאיזה ברכה אם שהכל או בפ"א אינו מעכב, ואף דיט לחלק דשאני התם דבודאי גדולי קרקע, משא"כ הכא דל"ה גידולי קרקע, מ"מ מהמנהג מכ"ק אדמו"ר מבעלזא זצ"ל נראה דאין לחלק בזה כנלענ"ד...

31. חזון עובדיה פסח עמ' צו - כיון שאין שינוי מהותי בין חזרת זו לשאר חזרת, ויש בה טעם מר קצת כשאר חזרת, ואין בה שום שינוי לגריעותא, שפיר יוצאים בה ידי חובת מצות מרור.